
Recovering the Historical ben D'rosai / **יִיאָסוּרְדַּן בֶּן דִּירוּסַי**?

Author(s): **אָמֶשׁ וְשַׁמָּא פֿרִידמאַן** and Shamma Friedman

Source: *Sidra: A Journal for the Study of Rabbinic Literature* / **רִקְחָל תַּע-בְּתַכּ: אַרְדִּיִס**
הַפ-לַעֲבָשׁ הַרוּתָה תוֹרַפֶּס, ה"נשת, 1998, Vol. **ד**; (ה"נשת) - 1998, pp. 77-91

Published by: Bar Ilan University Press

Stable URL: <https://www.jstor.org/stable/24172363>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at <https://about.jstor.org/terms>

JSTOR

Bar Ilan University Press is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Sidra: A Journal for the Study of Rabbinic Literature* / : - -

מי היה בן דרוסאי?

שמה יהודה פרידמן

במאמרו החשוב, "בישול וצלייה בשבת כמאכל בן דרוסאי", דן פרופסור צבי אריה שטיינפלד¹ בשיעור הידוע של בישול המוזכר בתלמוד לעניין איסורי בישול בשבת ולעניין איסור בישול גויים: "כמאכל בן דרוסאי" (בבלי); "כאכילת בן דרוסאי" (ירושלמי) בתורת האמוראים בכלל,² ובדברי סתם התלמוד במנחות נז ע"א בפרט. באחרון הצביע על הבעייתיות בדברי סתם התלמוד כשנראה את השיעור הזה כמנוגד לשיעור אחר (וכפי שאכן משתמע מן הסגנון שם), הוא בישול כל צורכו או בישול גמור.

שטיינפלד הצליח לבאר את הסוגיה ההיא לאחר ניתוח מעמיק ומשכנע. מכל מקום, הזדמנות זו של עיסוק בשיעור "כמאכל בן דרוסאי", שהוא השיעור היסודי בכל דיני בישול הצריכים שיעור מינימאלי לבישול או לצלייה, מביאתנו לשאול כמה שאלות פשוטות: מי היה בן דרוסאי זה? האם המדובר בדמות היסטורית? ואם כן, מתי והיכן חי? ההיה בן-ברית או שאינו בן-ברית? מה היה אופיו בכלל, ואופי אכילתו בפרט, וכיצד זכה להעניק מונח חדש למינוח ההלכתי, הקשור, באופן יוצא דופן ביותר, לשמו של אדם מסוים ולנוהגי חייו?

בשאלות הללו נעסוק בשורות דלהלן. ברם תחילה נעסוק בכמה מן המקורות ובפרשנותם. שהרי רק בדרך זו נוכל להעלות הגדרות מדויקות, פיתוח המונחים בנידון, קביעת זמנם של המקורות, ועוד כיוצא באלו, הנחוצים לנו כדי לגשת לפתרון השאלות שהעמדנו לעיל.

מקורות

במשנה שבת א, י:

אין צולין בשר בצל וביצה אלא כדי שיצולו מבעוד יום.³ אין נותנין פת לתנור עם

- 1 סידרא, יב (תשנ"ו), עמ' 129-139 [להלן: שטיינפלד].
- 2 המקורות לעניין שבת יובאו להלן. לעניין בישול גויים הובא בירושלמי עבודה זרה פ"ב ה"ט, מב ע"א משם רבי בנימן בר ליואי; בבלי שם לח ע"א משם ר' אסי א"ר יוחנן.
- 3 בכ"י קרפמן ודעימיה: "אלא כדי שיצולו", וליתא "מבעוד יום" (ראה שינויים אצל אברהם גולדברג, פירוש למשנה מסכת שבת, ירושלים, תשל"ו, עמ' 33, ובמקבילות: תוספתא שבת פ"א ה"כ, עמ' 5, ועוד). וכן בהמשך. והיא היא, שסומך על "מבעוד יום" המופיע כמה פעמים לעיל בפרק.

חשכה ולא חררה על גבי גחלים אלא כדי שיקרמו פניה מבעוד יום.⁴ רבי אליעזר אומר כדי שיקרום התחתון שלה.

"כדי שייצולו" לא הוגדר במשנה בשום שיעור מבורר, והוא בניגוד לסיפא, שלא אמרו "כדי שתיאפה", אלא נתנו שיעור מסוים ביותר: "כדי שיקרמו פניה". ההבהרה לרישא הושלמה בסוגיית הבבלי על אתר בנתינת שיעור מדויק: "וכמה? אמר ר' אלעאי אמר רב, כדי שיצולו כמאכל בן דרוסאי" (כ ע"א).⁵ ושם: "תניא, חנניה אומר, כל שהוא כמאכל בן דרוסאי מותר להשהותו על גבי כירה, ואע"פ שאין גרופה וקטומה". בסוגיית הירושלמי למשנה שם — פ"א ה"י, ד ע"ב:

1. רבי בון כהנא בשם רבנין, תבשיל שנתבשל כל צורכו מותר לשהותו על גבי כירה שאינה קטומה.

רבי בון בר כהנא, מדור תלמידי רבי יוחנן, אומר כאן הלכה בשם רבנין. הלכה זו אינה עוסקת במישרין במשנתנו שבפרק א כלל, אלא פונה להלן למשנת ראש פרק שלישי: "כירה שהיסיקה בקש או בגבבה נותנין עליה תבשיל, בזפת או בעצים לא יתן עד שיגרוף או עד שייתן את האפר" = תוספתא פ"ב ה"א, עמ' 9: "כירה שהיסיקה בגפת ובעצים סומכין לה, ואין מקיימין עליה עד שתהא גרופה וקטומה".

והנה, היא "נותנין" היא "מקיימין" היא "משהין".⁶ ואומר רבי בון, שאין אסור לקיים על כירה שאינה קטומה אלא תבשיל שלא נתבשל כל צורכו, ואילו "תבשיל שנתבשל כל צורכו מותר לשהותו על גבי כירה שאינה קטומה". והיא הלכה שלמדו רבנין ממשנתנו (א, י), ולכן היא קבועה בירושלמי כאן. וכך למדו אותה: מתוך שצולים בשר כדי שיצול כל צורכו מבעוד יום, ואחר-כך אין קפידא אם ממשיך לשהותו על האש, הרי גם בתבשיל שעל גבי כירה כן, ולכן "תבשיל שנתבשל כל צורכו מותר לשהותו" וכו'. ובשניהם העניין תלוי בכך שנצלה (כל צורכו!) מבעוד יום. אמנם, בבבלי השיעור איננו "כל צורכו" אלא "כמאכל בן דרוסאי". להלן ננסה להוכיח שאין בכך הבדל משמעות. "כמאכל בן דרוסאי" הוא שיעור המלמד שהבשר נצלה או נתבשל "כל צורכו" להיחשב צלוי או מבושל לצורכי אכילה מינימאליים לפי ההלכה.

2. רבי זעירא בעי בשר בצל וביצה מצטמק ורע לו, וזה מצטמק ויפה לו, ואת אמר הכין? דילמא דלא איתאמרת אלא חמין!

רבי זעירא הקשה ("בעי") על רבי בון בר כהנא: שמה יש הפרש בין שתי המשניות. בשר, בצל וביצה שבפרק א, אין בכלל חשש שיקיימם על האש הרבה, שהרי הם מצטמקים והולכים ורע להם, אבל תבשיל על הכירה, אף-על-פי שנתבשל "כל צורכו" (= "כמאכל בן דרוסאי"), עדיין רוצה לקיימו על הכירה, שתבשיל על כירה "מצטמק ויפה לו". גם מכאן אנו למדים ש"כל צורכו" עשוי להיות מידה מינימאלית, ולא נתבשל לגמרי, ועדיין הבישול יפה לו.

4 ראה הערה קודמת.

5 לגירסה זו בלשון המימרה ראה: שטיינפלד, עמ' 130, הע' 6, 7.

6 ראה להלן ע"י הע' 20.

מתוך קושיה זו דוחה רבי זעירא ואומר: אולי אותם רבנין לא התירו לקיים תבשיל על גבי כירה שאינה קטומה, אלא מים "חמין" בלבד. וכפי שבית שמאי אמרו "חמין ולא תבשיל" בריש פרק ג, כך יאמרו בית הלל, שחמין שהוחמו כל צורכן מותר להשהותם על גבי כירה אף על פי שאינה גרופה, חמין ולא תבשיל.

3. אתא רבי שמואל בעי רבי זעירא חמין שהוחמו כל צורכן אסור לשהותן על גבי כירה שאינה קטומה.

אולם משבא רבי שמואל אמר בשם⁷ רבי זעירא, שאף חמין אסור להשהותם. לפי רבי שמואל, נשאר אפוא רבי בון בר כהנא בקושיה של מצטמק ורע ומצטמק ויפה. ומכאן שאף בירושלמי, כמו הבבלי, יש כמה ניגודים וסתירות בין המימרות הללו, מהן תירצו בעלי הסוגיות, ומהן נשארו בסתירתן.

4. רבי ביבי בשם רבי יוחנן תבשיל⁸ שנתבשל כאכילת בן דרוסאי מותר להחזירו על גבי כירה קטומה.

במימרה (3) לעיל כבר סיימנו את הדיון על רבי בון בר כהנא (1), ואנו שונים כאן מימרה נוספת באותו עניין שדיבר בו רבי בון. וזה היחס שבין שתי ההלכות: כאן מדובר ברמה אחת חמורה יותר של עצם הפעולה: לא רק להשהות, אלא אף להחזיר; וברמה אחת פחותה לגבי הכירה: דווקא בכירה קטומה, ולא בכירה שאינה קטומה. שני שינויי רמה אלה שקולים זה כנגד זה, ונשאר האיזון ההלכתי במקומו, ומותר. מעבר לכך אין כאן שום הבדל הלכתי. תבשיל שנתבשל כאכילת בן דרוסאי כאן הוא תבשיל שנתבשל כל צורכן במקור (1). וכפי שכבר ראינו לעיל, ש"תבשיל שנתבשל כל צורכו", הכוונה למידת בישול מינימאלי, על אף שעדיין הבישול יפה לו.

5. ותייא כיי דמר רבי יעקב בר אחא בשם רבי יוחנן, השופת את הקדירה על גבי גחלים מתרין בו לכשיתבשל כאכילת בן דרוסאי אסור.

משנקבנו לעיל (4) בהגדרה מדויקת של בישול כל צורכו, דהיינו "כאכילת בן דרוסאי", אנו מביאים הלכה נוספת שמשמשת בה הגדרה זו: אם שפת את הקדירה על גבי גחלים, עדיין לא עשה מלאכת שבת האסורה מדאורייתא, ואפשר להתרות בו: "לכשיתבשל כאכילת בן דרוסאי אסור".

6. רבי אחא רבי תנחום בר חייה בשם רבי שמעון בר', חמין שהוחמו כל צורכן מותר להחזירן על גבי כירה שאינה קטומה.

זוהי הלכה קדומה (רבי שמעון ברבי) המקבילה בהרבה מרבי שמואל (לעיל 3). לא רק שאינו אסור להשהות, אלא אפילו מותר להחזיר.

7. רבי זעירא בעי לשהות אסור ולהחזיר מותר! דילמא לא איתאמרת אלא על פסח.

7 "בעי" צריך להיות "בשם" (ירושלמי כפשוטו, עמ' 60).

8 תבשיל. כן הוא בשרידי ירושלמי, עמ' 70 (שטיינפלד, עמ' 129, הע' 1). לפנינו: "תבשיל שור". יש למחוק "שור", ודומה שאינה אלא הכפלה של "שיל".

וכפי שהקשינו, באמת כך הקשה רבי זעירא. ותירץ, אין לקיים הלכתו של רבי שמעון ברבי כפשוטה – חמין, אלא דווקא פסח! וכפי שאמר רבי שמעון ברבי עצמו על פסח:

8. אתא רבי אחא בשם רבי שמעון בי רבי, פסח שנצלה כל צורכו מותר להחזירו על גבי כירה שאינה קטומה.

ורבי זעירא יפרש הלכה זו בפסח דווקא, וכיוצא מן הכלל, היות שבני חבורה זריזין. אולם לפי פשוטם של דברים דין אחד בחמין ופסח, וכשם שהקילו בפסח, כן הקילו בחמין. אבל סתם תבשיל, שאינו לא פסח ולא חמין, אסור להחזירו על גבי כירה שאינה קטומה, ואף שנתבשל כל צורכו. ואילו על גבי כירה קטומה, מותר להחזיר תבשיל שנתבשל כל צורכו. ומה הוא "כל צורכו"? כאכילת בן דרוסאי, וכפיסקה 4 לעיל: "תבשיל שנתבשל כאכילת בן דרוסאי מותר להחזירו על גבי כירה קטומה" מכאן משמע, "פסח שנצלה כל צורכו מותר להחזירו על גבי כירה שאינה קטומה", כל צורכו = כאכילת בן דרוסאי!⁹

כל צורכו הוא כאכילת בן דרוסאי?

אמנם יש מקום אחד ששאלו אם יש הפרש להלכה בין בישול כל צורכו לבין מאכל בן דרוסאי, אבל היא הנותנת, שהרי הסיקו שאין הבדל להלכה, ועל סמך זה יכולים שני המונחים להתחלף מכאן ואילך, ואפילו במסקנה כאן, להוציא עצם העמדת השאלה על האפשרות שיש הבדל. שנינו במשנה שבת א, ה: "בית שמאי אומרים, אין שורים דין וסממנים וכרשינים, אלא כדי שישורו מבעוד יום, ובית הלל מתירין". עליה גרסינן בירושלמי:

בית שמאי אמרו לבית הלל דבר אחד ולא יכלו להשיבן. אמרו בית שמאי לבית הלל, אין אתם מודין לנו שאין צולין בשר בצל וביצה אלא כדי שיעולו כל צורכן¹⁰ מבעוד יום, ולא יכלו להשיבן.¹¹ אמר רבי זעירא אילולי דלא מעלה רישי בני אריותא הוינא אמר טעמא תמן בצל בשר וביצה דרכן להתהפך, הכא מה אית לך מימר? אמר רבי יודן נצלו כאכילת בן דרוסאי אסרו דבר שדרכו להתהפך עד כדי שיצלה כל צורכו מבעוד יום. אמר רבי מנא לא מסתברא דלא מותר, דינון יכלין למימר לון היאך אתם משיבין לנו מדבר שדרכו לצלות כל צורכו מבעוד יום על דבר שאין דרכו להשרות כל צורכו מבעוד יום?

רבי יודן שאל, שאם נצלו כאכילת בן דרוסאי בלבד שמא יהא אסור, שהרי עדיין דרכו להתהפך. השיבו רבי מנא, לא, הוא מותר, שאילו היה אסור, היו בית הלל יכולים להשיב, היאך אתם משיבים לנו מדבר שדרכו ליצלות "כל צורכו" מבעוד יום.¹² כאן בתשובה,

9 ראה: שבת יח ע"ב, תוספות, ד"ה בשיל ולא בשיל; תוספתא כפשוטה, פסחים, עמ' 593-594, ד"ה והנה, ועמ' 599-600, לשו' 6-7. וראה להלן.

10 למשוואה זו, ראה עוד להלן.

11 תוספתא שבת פ"א ה"כ, עמ' 4-5.

12 שטיינפלד, עמ' 131-132.

"כל צורכו" הוא כמאכל בן דרוסאי! וזה לשון פני משה: "...היאך אתם משיבין לנו מדבר שמיהת דרכו לצלות כל צרכו מבע"י, והיינו דאך אם לא נצלה אלא כמאכל בן דרוסאי נמי כל צרכו קרינן ליה, שהרי יש כמה בני אדם שאוכלין אותו כך". הרי בשאלה שאלו אם יש להבחין להלכה זו בין בישול כאכילת בן דרוסאי לבין בישול כל צורכו. השיבו שאין הבדל, ובאותו שלב המשיכו להשתמש במונח "כל צורכו" במונח "כאכילת בן דרוסאי".

משמעות הלשון "כל צורכו"

הצעתנו שהביטוי "כל צורכו" יכול לשמש ממש כמו השיעור "מאכל בן דרוסאי", אל תהא קלה בעיניך. שהרי יסוד מוסד הוא בכל ספרות הפרשנות ופסק ההלכה ששני אלה הם ניגודים קוטביים. "כמאכל בן דרוסאי" הוא שיעור מינימאלי, בשעה ש"כל צורכו" נתפס כשיעור מקסימאלי, מבושל לגמרי. טול לדוגמה דברי התוספות במנחות נו ע"א:

ואם נצלה בו כגרוגרת במקום אחד — פירוש צליה גמורה כל צרכו לגמרי, יותר ממאכל בן דרוסאי.

או למשל דברי התוספות בסוגיין לו ע"ב:

חמין ותבשיל — נראה לר"י דסתם חמין ותבשיל היינו אפי' לא בשיל כל צרכו אלא כמאכל בן דרוסאי.

הרי השיעורים הללו שני שיעורים שונים ומנוגדים הם לפי דברי התוספות.¹³ וכשיטה זו כתב הגר"ש ליברמן בפרשנות ההלכות הנוגעות לענייננו. בתוספתא שבת פ"ב הי"ד, עמ' 10: "השכח¹⁴ תבשיל על גבי כירה וקדש עליו היום, בשוגג יאכל, במזיד לא יאכל. במי דברים אמורי, בתבשיל שלא בשל כל צרכו וחמין שלא הוחמו כל צרכן, אבל תבשיל שבשל כל צרכו וחמין שהוחמו כל צרכן, הרי אילו מותרין". וכתב על זאת בתוספתא כפשוטה: "בתבשיל שלא בשל כל צרכו וכו'. מלשון זו משמע שאפילו נתבשלו כמאכל בן דרוסאי, כל זמן שלא בשלו כל צרכן, אסור לקיימן". הרי שני המונחים הללו ניגודים הם. וכן מקובל, בדרך כלל, בספרות ההלכה שאחרי בעלי התוספות.¹⁵ אולם, הדבר צריך בירור בפני עצמו מבחינה סגנונית. הרי אפשר לתפוס "כל צורכו" במובן *completely* או במובן *sufficiently*. בשיטות דלעיל הוא נתפס כאפשרות הראשונה. אולם דומה שיעיקר משמעו, ברוב המקומות, מתאים יותר למשמע השני. וכך בערכו במילון בן יהודה (עמ' 5641), רושם את שניהם, אבל רוב השימוש בדברי התנאים הביא לפי השני, שהגדיר שם: "במשמ' די, במדה מספקת".¹⁶ שימוש זה בולט במיוחד

13 טור אורח חיים, סימן רנ"ג: "...אבל אם נתבשל קצת אפי' כמאכל בן דרוסאי שהוא שלישי בישולו ולא נתבשל כל צורכו...". והשווה המובא מספר העתים בשם רב שרירא גאון: "ואם הגיעה למאכל ב"ד מותר לשהותה ע"ג כירה בשבת אע"פ שלא בשלה כל צרכה" (אוצר הגאונים, שבת, פירושים, סימן עט, עמ' 16). אולם אין זה אלא "תורף דבריו" של הגאון.

14 כלומר: השוכח.

15 ראה: אנציקלופדיה תלמודית, תקליטור, חיפוש "דרוסאי".

16 לעצם העניין כמה מדוגמאותיו צריכות עיון.

בצירוף עם שלילה: "משרכו תלמידי שמיי והלל שלא שימשו כל צרכן" (תוספתא חגיגה פ"ב ה"ט, עמ' 384, ובמקבילות). לא נפרש כאן שלא שימשו במידה שלמה, אלא שלא שימשו במידה מספקת. משנה בבא קמא ח, א: "חייטה כל צרכה אינו חייב לרפאותו". כלומר, אם נתרפאה המכה במידה מספקת, אף-על-פי ששוב נפתחה, אין החובל חייב לרפוי נוסף. משנה מנחות ו, ז: "העומר היה מנופה בשלש עשרה נפה, ושתי הלחם בשתים עשרה, ולחם הפנים באחת עשרה. רבי שמעון אומר לא היה לה קצבה, אלא סולת מנופה כל צרכה היה מביא, שנאמר (ויקרא כד) ולקחת סלת ואפית אותה, עד שתהא מנופה כל צרכה". כלומר, במידה מינימאלית מספקת.¹⁷

אולם שני המשמעיים הללו דבוקים זה בזה כשלהבת לנר, והכל הולך לפי דיוקו של עניין, אם הסגנון מכוון להדגיש זה או זה. דומה שהראינו די הצורך שיש הקשרים שבהם שולט המובן השני. כלומר, כל צורכו = במידה מספקת, ולא דווקא לגמרי. שמא מכאן יפתח פתח לבדוק מחדש את ההלכות המורכבות הללו של בישול, אשר בהן באים משתנים רבים הגורמים לסיבוך הפרשנות. לדעתנו, השיטה שהצענו לפירוש הירושלמי, לפיה "כל צורכו" פירושו במידה מינימאלית מספקת, ובכך זהה מבחינת תוכנו ההלכתי ללשון "כאכילת בן דרוסאי", עשויה ליישב קשיים רבים, כפי שננסה להראות להלן. גם מבחינה היסטורית יובן מכאן השימוש ההולך והגובר של המונח "כמאכל בן דרוסאי", שהרי לאחר שמונח זה הומצא והוכנס לשימוש, הוא מאפשר לנו לדייק הרבה יותר מן המונח המקורי "כל צורכו".

שיטת הדיוקים

אגב פירוש התוספתא, הציע הגר"ש ליברמן את שיטת הבבלי שכת לו ע"ב, הבאה בדיון של הסוגיה שם בשאלה אם משנת ראש פרק שלישי כחנניה היא או לא. ולאחר שהציע את מסקנת הבבלי, לפיה משנתנו כחנניה, הוסיף ליברמן בהערה:

כלומר, ומשנתנו כחנניה. וכן פוסקים כמה מן הקדמונים, עיין אוה"ג, הפירושים, עמ' 15, 17, ומלחמות רפ"ג. ועיין בתוספות ל"ז ב' ד"ה אמר ועוד. אבל בירושלמי (פ"א ה"י, ד' ע"ב) מוכח שאין מי שהתיר לקיים תבשיל שלא בשל כל צורכו על גבי כירה שאינה גרופה וקטומה, ואין חילוק בין מצטמק ויפה לו, או מצטמק ורע לו, שכל זמן שלא בשל כל צורכו הרי הבישול יפה לו, כסברת הרמב"ן במלחמות רפ"ג, ועיין מ"ש בנועם ירושלמי רפ"ג. ועיין בירושלמי פ"א ה"ה, ד' ע"א, ומ"ש בירושלמי כפשוטו, עמ' 53. ובעל כרחינו צלייה ע"ג גחלים שונה מדין כירה, עיי"ש.¹⁸

פירוש לפירושו. "אבל בירושלמי" שבדברי ליברמן מכוון לציין שקיימת סתירה בין הירושלמי לבין הלכתו של חנניה, כמוה פסקו הפוסקים. מהי סתירה זו? אפשר להדגים אותה דווקא מתוך דברי רבי בון בר כהנא, שעסקנו בהם לעיל: "רבי בון בר כהנא בשם רבנן, תבשיל שנתבשל כל צורכו מותר לשהותו על גבי כירה שאינה קטומה". משמע,

17 אלבק בפירושו: "ובלבד שתהא נקייה וראויה לאפיה". והשווה פירוש המשנה לרמב"ם.

18 תוספתא כפשוטה לשבת, עמ' 37 הע' 71. הוספתי הדגשה.

אבל תבשיל שלא בשל כל צורכו, אסור. והיות שמקובל לפרש "מאכל בן דרוסאי" כמאכל שלא בשל כל צורכו, קיימת סתירה בין הירושלמי (האוסר) לבין חנניה (המתיר)! זוהי הסתירה שמעמיד עליה הגר"ש ליברמן במה שכתב: "אבל בירושלמי". וכל זה לשיטת הדיוקים ש"כל צורכו" מכונן לבישול גמור דווקא, ומה שפחות מבישול גמור מבחינת טעמים של רוב בני-אדם (ובכלל זה בישול כמאכל בן דרוסאי) היא דינו להיפך. ברם לדברינו אתי שפיר ואין סתירה כלל, שכאן "כל צורכו" רוצה לומר די צורכו, במידה מספקת לאכילה, ואין בכך שום ניגוד לאכילת בן דרוסאי. ההיפך הוא הנכון. מבחינה הלכתית, כמאכל בן דרוסאי הוא בישול לכל דבר, ומה שהיה כל צורכו של בן דרוסאי לא ייקרא תבשיל שלא בשל כל צורכו לפי ההלכה, כשהמדובר הוא בשיעורי בישול לפי חז"ל, שיש להן נפקא מינה להרבה הלכות. אדרבה, היות שהוא נחשב בישול לכל דבר, לצורכי הלכה, הוא בישול כל צורכו.

דומני שהנקודה השנייה שבדברי ליברמן נסבה על הירושלמי שהבאנו לעיל, שם נאמר: "בית שמאי אמרו לבית הלל דבר אחד ולא יכלו להשיבן. אמרו בית שמאי לבית הלל, אין אתם מודין לנו שאין צולין בשר בצל וביצה אלא כדי שיצולו כל צורכן... אמר רבי מנא לא מסתברא דלא מותר, דינון יכלין למימר לון היאך אתם משיבין לנו מדבר שדרכו לצלות כל צורכו מבעוד יום על דבר שאין דרכו להשרות כל צורכו מבעוד יום". בירושלמי כפשוטו ציין בעל המאור, אשר בהבאתו מדברי הירושלמי שתי התיבות "כל צורכן" המודגשות הראשונות חסרות, וקבע על-פי זאת שהן מיותרות בירושלמי. וכך כתב שם: "במאור פ"א בסוגיין: אלא כדי שיצולו מבעוד יום. וגירסא נכונה היא, והמלים: כל צורכן הן אשגרה מלמטה ושם הן במקומן הנכון". "למטה" הכוונה למודגש בהמשך ההבאה. ואנו שואלים: מדוע הן במקום הנכון למטה? שם כתב ליברמן על הקטע השני (בו בהבאתו פיזר אותיות "כל צורכן"): "פירש בספר ניר, שר' מנא מוכיח כי נתבשל כמאכל בן דרוסאי מבעוד יום מותר גם לב"ש, שאם תאמר אסור, הרי יכלו ב"ה להשיב לב"ש מה אתם משיבים לנו מבשר וביצה שדינן הוא שיצולו 'בל צורכן' מבעוד יום... אלא בעל כרחינו אנו צריכים לומר שאם נתבשל כמאכל בן דרוסאי מותר גם לב"ש וכו'. הרי אם מותר לבית שמאי גם כמאכל בן דרוסאי, כיצד אמרו (בראשונה) "כל צורכו". על כורחך אין זה מקומן של תיבות אלה, והן נמחקות. אולם לדברינו אתי שפיר, וגם שתיבות אלה אינן במאור והוספה הן, הוספה נכונה היא, שהרי הוא "כל צורכו" הוא כמאכל בן דרוסאי. ואף-על-פי שבאמצע הקטע בירושלמי שאלו אם ראוי לנעוץ הבדל ביניהם, בהתחלה ובסוף סברו בפשטות שאין הבדל. עוד כתב ליברמן שם: "ובעל כרחינו צלייה ע"ג גחלים שונה מדין כירה". כלומר, בצלייה "אם נתבשל כמאכל בן דרוסאי מותר גם לב"ש", ואילו בכירה "מוכח שאין מי שהתיר לקיים תבשיל שלא בשל כל צורכו על גבי כירה". אבל עצם התירוץ הזה של שינוי בין צלייה לכירה בדין הנידון קשה, ולא נאמר כאן אלא "בעל כרחינו", שהרי כל סוגיית הירושלמי שם כאומרת שאין הבדל בזה בין צלייה לכירה, ואדרבה למדו מזו לזו. השימוש במונח "בעל כרחינו" כאן מגלה טפח באי-נוחיותו של המחבר עצמו בכל המהלך הזה.

ברם שני העניינים האלה (סתירת הירושלמי לדין של חנניה, והחילוק המלאכותי בין צלייה לכירה) נעלמים כשאנו מזהים את המשמעות ההלכתית בהקשרים הנידונים של שני המונחים הללו: כל צורכו, ואכילת בן דרוסאי.

אבל בר מן דין ובר מן דין, דומה שיש ראייה מניה וביה ש"כל צורכו" אין פירושו כאן "לגמרי", אלא פירושו "במידה מספקת". לעיל הבאנו מלשון התוספתא שבת פ"ב הי"ד, עמ' 10, וכאן נביא את כולה: "השכח תבשיל על גבי כירה וקדש עליו היום, בשוגג יאכל, במזיד לא יאכל. במי דברים אמורי, כתבשיל שלא בשל כל צרכו וחמין שלא הוחמו כל צרכן, אבל תבשיל שבשל כל צרכו וחמין שהוחמו כל צרכן, הרי אילו מותרין. ר' יהודה אומ' חמין שהוחמו כל צרכן הרי אילו מותרין, מפני שרע לכם, אבל תבשיל שבשל כל צרכו, כל המצטמק ויפה לו כגון כרוב ופול ובשר טרוף, אסור", וכו'. כאן פתח בסגנון השלילי: "תבשיל שלא בשל כל צרכו", שכפשוטו רוצה לומר, תבשיל שלא בשל במידה מספקת. השימוש החיובי שבהמשך אינו אלא צדו החיובי של מטבע זה ושל המושג הגלום בו: מידה מינימאלית המספקת די הצורך. ועוד, אם מצטמק ויפה לו, הרי "כל צורכו" אין משמעותו "לגמרי", אלא "במידה מספקת", אבל טרם נתבשל לגמרי, ולכן תוספת בישול מועילה לו, מה שאין כן בתבשיל שנתבשל לגמרי. על הלכה זו כתב, כאמור, בתוספתא כפשוטה: "כתבשיל שלא בשל כל צרכו וכו'. מלשון זו משמע שאפילו נתבשלו כמאכל בן דרוסאי, כל זמן שלא בשלו כל צרכן, אסור לקיימן". כאן באה השיטה השגורה בין מפרשי התלמוד: לא בשל כל צורכו = לא נתבשל לגמרי, ואפילו אם נתבשל כמאכל בן דרוסאי, נקרא "לא נתבשל כל צורכו". דיוק שגרתו זה נרמז בביטוי "מלשון זו". ברם דומה שהבירור הלשוני-סגנוני מראה את ההיפך. מאכל בן דרוסאי הוא התבשיל שנתבשל כל צורכו מבחינה הלכתית להיחשב בישול לכל דבר. אם כי יש בני-אדם המעדיפים בישול או צלייה במידה מרובה, עד שהוא מבושל או צלוי "לגמרי" לטעמם, מכל מקום שני תחומי סגנון לפנינו – טעם של בני-אדם לענייני אכילה, והלכה. ולפי ההלכה, בישול הראוי לאכילה = כמאכל בן דרוסאי, הרי הוא התבשיל הנחשב מבושל לגמרי לשם קביעת ההלכות הללו. יש צורך אפוא בכל מקום להבחין באיזו משתי הבחינות הללו מדובר.¹⁹

הלכה זו שבתוספתא נראית ניסוח מקורי וראשוני בין כל המקבילות שעסקנו בהן, ורובן אינן אלא בכאורת מאוחרות יותר של תוספתא זו, ובאו בשינויים כרגיל, וניסוחים מאוחרים יותר, ביניהם עצם הלשון "כמאכל בן דרוסאי" המדויק, שבא להחליף את "כל צורכו" המקורי.

ברייתא של חנניה

נחזור למימרת רבי בון בר כהנא (מספר 1 דלעיל):

רבי בון בר כהנא בשם רבנן, תבשיל שנתבשל כל צורכו מותר לשהותו על גבי כירה שאינה קטומה.

מימרה זו דומה להפליא לברייתא משם חנניה בבבלי שבת כ ע"א, לו ע"ב:

19 על לשונו של הרמב"ם (שבת פ"ט ה"ה, ראה להלן הע' 29): "נתבשל חצי בישול", הגיה הרמ"ך: "לא ידעתי מאי חצי בישול שהוא חייב, כי נתבשל כמאכל בן דרוסאי כולי בישול הוא לגבי שבת".

תניא, חנניה אומר, כל שהוא כמאכל בן דרוסאי מותר להשהותו על גבי כירה, ואע"פ שאין גרופה וקטומה.

שני המקורות כמעט זהים, הן ברצף ההלכה והן בסגנון, מלה במלה, חוץ מהבדל אחד: "תבשיל שנתבשל כל צורכו" שבירושלמי הוא "מאכל בן דרוסאי" בכבלי. אולם, על-פי דברינו דלעיל, אין הבדל להלכה בין שני המונחים הללו, והיא היא, וכפי שפירשנו שתי סוגיות בירושלמי על-פי זיהוי משמעויותיהם של שני המונחים.

כמה וכמה השלכות להצעה דלעיל. את הלכתו של רבי בון בר כהנא פירשנו כהערה הלכתית המתייחסת למשנת שבת, ריש פרק ג. גם ברייתא זו של חנניה הובאה בכבלי על משנת שבת, ריש פרק ג. אולם, הנה בכבלי היא נתפסה כחולקת על משנה זו! זה לשון הגמרא שם לו ע"ב:

גמרא. איבעיא להו: האי לא יתן — לא יחזיר הוא, אבל לשהות — משהין אף על פי שאינו גרוף ואינו קטום, ומני — חנניה היא. דתניא, חנניה אומר: כל שהוא כמאכל בן דרוסאי — מותר לשהותו על גבי כירה, אף על פי שאינו גרוף ואינו קטום; או דילמא: לשהות תנן, ואי גרוף וקטום — אין, אי לא — לא, וכל שכן להחזיר.

לפי הסוגיה, תהיה משנתנו כחנניה רק אם "לא יתן" פירושו "לא יחזיר". אבל אם נניח שלפי פשט לשון המשנה "לשהות תנן", הרי לפי סוגיה זו משנתנו היא שלא כחנניה. ואמנם, על-פי דעה ברורה ומוסכמת אצל החוקרים, "לא יתן" של המשנה "לשהות תנן",²⁰ וכלשון המפורש בתוספתא: "ואין מקיימין" = אין משהין. ולא זו בלבד שמסכימים החוקרים בפירוש המשנה, לא פחות הסכמה יש ביניהם על כך שסוגיה זו שבראש פרק שלישי שבמסכת שבת בבבלי, הרוצה להקים את המשנה כחנניה רק אם נפרש את המשנה שלא כפשוטה, היא סוגיה מאוחרת ומלאכותית.²¹ מוטב לנו אפוא לדבוק בפשוטה של משנה מחד, אבל מאידך לא ליצור שום מחלוקת בין חנניה ובין המשנה.

משנה זו שונה: "כירה שהיסיקה בקש או בגבכה נותנין עליה תבשיל, בגפת או בעצים לא יתן עד שיגרוף או עד שייתן את האפר". חנניה מעמיד את המשנה כמאכל שאינו מבושל, אבל תבשיל שנתבשל כמאכל בן דרוסאי, מותר.

על-ידי פרשנות זו שחנניה אינו חלוק על המשנה, אפשר לקרב את הלכתו לדברי רבי בון בר כהנא ולהלכות נוספות שנאמרו בסוגיית הירושלמי פרק א שעסקנו בה לעיל ובכבלי פרק ג, והכל כשיטת משנתנו ולא כחולקים עליה.

20 מבוא לנוסח המשנה, עמ' 455-456; תוספתא כפשוטה, שבת, עמ' 37; א' גולדברג, פירוש למשנה מסכת שבת, ירושלים, תשל"ו, עמ' 55; ד' הלבני, מקורות ומסורות, שבת, ירושלים, תשמ"ב, עמ' ק.

21 "אבל סתם הבבלי דן בשאלה זו בארוכה... וודאי דחוק הוא... בדוחק" — י"ג אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, שם; "אכן העובדא, שסוגית הש"ס נכנסת לשינויים דחוקים... מוכיחה, שסוגית הבבלי נוטה בהחלט לקיים את המשנה בלהחזיר... ומזה, ששיטה אחת הולמת את המשנה כפשוטה והשיטה השנייה להחזיר תנן מיוסדה ברוח סוגיתנו" — א' ווייס, הערות לסוגיית הש"ס הבבלי והירושלמי, רמת-גן, עמ' 161; הני"ל, על המשנה, רמת-גן עמ' 69.

רבי בון בר כהנא בשם רבנן, תבשיל שנתבשל כל צורכו מותר לשהותו על גבי כירה שאינה קטומה (ירושלמי).

אמר רב שמואל בר יהודה אמר רבי יוחנן: כירה שהסיקה בגפת ובעצים משהין עליה תבשיל שבישל כל צורכו וחמין שהוחמו כל צורכן ואפילו מצטמק ויפה לו (בבלי שבת לו ע"ב).

אמר רב ששת אמר רבי יוחנן: כירה שהסיקה בגפת ובעצים משהין עליה חמין שלא הוחמו כל צורכן ותבשיל שלא בישל כל צורכו, עקר — לא יחזיר עד שיגרוף או עד שיתן אפר (בבלי שבת לו ע"ב).

חנניא אומר כל שהוא כמאכל בן דרוסאי מותר להשהותו על גבי כירה ואע"פ שאין גרופה וקטומה (בבלי שבת לו ע"ב).

רבי ביבי בשם רבי יוחנן תבשיל שנתבשל כאכילת בן דרוסאי מותר להחזירו על גבי כירה קטומה (ירושלמי).

לפי דברינו ש"כל צורכו" ו"אכילת בן דרוסאי" היינו הך, פשוט הוא שחנניא כרבי בון בר כהנא בשם רבנן שבירושלמי ממש, וכן כרב שמואל בר יהודה בשם רבי יוחנן בבבלי. שיטתם מתאימה לגמרי לדברי רבי ביבי בשם רבי יוחנן, אלא שהוא עולה דרגה במהות הפעולה (להחזיר) וירד דרגה באופי הכירה (קטומה). אותם לשונות, בשינוי שיטת ההלכה בלבד, באים בדברי רב ששת בשם רבי יוחנן בבבלי. למרות האוקימתות השונות שבתלמודים, הרי כל המקורות הללו מתאימים זה לזה ממש בסגנונם והיקף לשונם, על אף שמקצתם, הן בירושלמי והן בבבלי, תופסות שיטות חלוקות להלכה. וכולם נראים כצאצאים המשתלשלים ובאים מן הסגנון המקורי שבתוספתא המובאת לעיל, ובה פירשנו "כל צרכן" במובן מידה מינימאלית, כגון כמאכל בן דרוסאי:

השכח תבשיל על גבי כירה וקדש עליו היום, בשוגג יאכל, במזיד לא יאכל. במי דברים אמורי, בתבשיל שלא בשל כל צרכו וחמין שלא הוחמו כל צרכן, אבל תבשיל שבשל כל צרכו וחמין שהוחמו כל צרכן, הרי אילו מותרין. ר' יהודה אומ' חמין שהוחמו כל צרכן הרי אילו מותרין, מפני שרע לכם, אבל תבשיל שבשל כל צרכו, כל המצטמק ויפה לו כגון כרוב ופול ובשר טרוף, אסור, וכו'.

מי היה חנניא ?

ההתאמה הגדולה הזאת, הן בתוכן והן בסגנון, בין ברייתא של חנניא לבין מימרות האמוראים בירושלמי שנאמרו מפי תלמידי רבי יוחנן, כלומר דור שלישי של אמוראי ארץ-ישראל, והשוני של סגנונם המשותף של אלה לעומת הסגנון המקורי יותר שבתוספתא, מביאים אותנו להרהר מי הוא תנא דברייתא זה, "חנניא" שדבריו מונחים לפנינו כאן? חנניא סתם בכמה מקומות בברייתות של הבבלי מוזכר במקבילה שבירושלמי במפורש כחנניא בן אחיו של רבי יהושע,²² הנודע בנסיונו לעבר שנים בבבל, נסיון שעורר התנגדות

22 בבלי תענית י ע"א: "ת"א, חנניא אומר: ובגולה עד ששים בתקופה" = ירושלמי תענית פ"א ה"א, סג ע"ד: "חנניא בן אחי רבי יהושע אומר בגולה לא נהגו כן אלא עד ששים יום בתקופה".

בית הנשיא, כמסופר בהבלטה בבבלי ובירושלמי.²³ והנה, חוץ מהזכרה זו של "מאכל בן דרוסאי" בברייתא של חנניה כאן (ומכאן הובאה בריש פרק כירה, להלן, לו ע"ב²⁴), לא הוזכר ולא נרמז המונח "מאכל בן דרוסאי" בכל ספרות התנאים, בין בחטיבות דברי התנאים עצמם ובין בשני התלמודים, בבלי וירושלמי! לדעתנו, עובדה זו, בצירוף לקירבה הגדולה שציינו לעיל בין ברייתא זו של חנניה לבין מימרת רבי בון בר כהנא ותלמידי רבי יוחנן שבסוגיות המקבילות בבבלי ובירושלמי, אינן משאירות לנו מקום אלא למסקנה אחת: ברייתא זו של חנניה, ולפחות בצורתה זו שלפנינו ובלשון זה: "מאכל בן דרוסאי", אינה תורת תנאים מלה במלה, והיא הושפעה מדברי אמוראים בנושא הנידון.

ודבר זה אינו רחוק כלל וכלל. לא אחת מצינו מונח מדברי אמוראים, ובמיוחד כשהוא מונח קולע הנקלט מהר בגלל דיוקו, שנכנס ותופס את מקומו בבבלי בתוך דברי תנאים, כשכלל לא היה ולא נברא בתורת תנאים עצמם.²⁵ וקל וחומר בן בנו של קל וחומר, כשאותו מונח עומד בקירוב מקום בתוך הסוגיה, במימרת אמוראים שנקבעה שם,²⁶ וכפי שמצינו בסוגיית הבבלי שלפנינו: "אמר ר' אילעאי אמר רב כדי שיצולו כמאכל בן דרוסאי" (כ ע"א).²⁷ מכאן שיש לראות ברייתא של חנניה כאן ככבואה של מימרת רבי בון בר כהנא בירושלמי, והיא לא שונה הרבה ממימרת רב שמואל בר יהודה משם רבי יוחנן בבבלי, שנוקחה בהשפעת מימרת רב לעיל, עם המונח "מאכל בן דרוסאי", המקביל למושג "תבשיל שנתבשל כל צורכו" בתוכנו, אבל מייצג שלב לשוני-סגנוני מתקדם יותר.

וכן קרוב לומר בעוד כמה ברייתות של חנניה בבבלי, שאינן מופיעות לפנינו בסגנון קודם של דברי תנאים, אלא באות בהשפעת סגנונות בבליים מובהקים.²⁸

- 23 ראה: י' גפני, יהודי בכל בתקופת התלמוד, ירושלים, תשנ"א, עמ' 79-81.
- 24 הסוגיה המקבילה בירושלמי בפרק א מוכיחה שציקר מקום ברייתא זו בבבלי הוא בוף כ ע"א, והועברה לדף לו ע"ב בסוגיה המאוחרת ראש פרק שלישי.
- 25 ראה מאמרי: "הברייתות שבתלמוד הבבלי יחסן לתוספתא", ספר היוכל לכבוד פרופסור חיים זלמן דימיטרובסקי, עומד לצאת לאור.
- 26 ראה במאמר הנ"ל, סימן 5, וברייתות של תניא נמי הכי וכדומה, שהוטמכו לדברי האמוראים, ראה: Judith Hauptman, *Development of the Talmudic Sugya*, Lanham, 1988, p. 217. רבי אילעאי קיבל מרב ועלה לארץ-ישראל וקיבל מרבי יוחנן. וידוע היחס ההדדי בין מימרות רב ורבי יוחנן בבבלי.
- 27 זהו עיקר מקומו, לפי המקבילה בירושלמי, כפי שצוין לעיל. וראה לעיל הע' 5 (גירסא).
- 28 עירובין ל ע"ב: "כחנניה. דתניא, חנניה אומר: כל עצמן של בית שמאי לא היו מודים בעירוב, עד שיוציא מטתו וכל כלי תשמישיו לשם". בירושלמי עירובין פ"ג ה"א, כ ע"ד: "מתני' דבית שמאי, דבית שמאי אמרין אין מערבין לאדם אלא אם כן היו כלי תשמישו שם". בירושלמי יש אוקימתא של המשנה שם כבית שמאי על-פי ניסוח אמוראי של שיטתם ("אמרין" כמו "דאמר", "דאמרין" בבבלי, ראה תלמוד ערוך, הנוסח, עמ' 436-438; סממן שסוגנון על-פי משנה שבת טז, ד: "ולשם הוא מוציא כל כלי תשמישו"). ראה: ש' ליברמן, ירושלמי כפשוטו, עמ' 260-261. בבבלי הפך ניסוח אמוראי של שיטה לברייתא של תנאים, וסוגננה במקצת על-פי משנת עירובין ג, ב: "מי שאינו מודה בערוב", וכן ו, א שם.

מי היה בן דרוסאי?

רש"י פירש: "בן דרוסאי — לסטים היה, ומבשל בישולו שלישי" (שבת כ ע"א); "בן דרוסאי — לסטים היה ואוכל כל דבר המבושל קצת" (עבודה זרה לח ע"א); "מאכל בן דרוסאי — שלישי הוא מבושל" (מנחות נו ע"א).²⁹ מניין לרש"י ש"לסטים היה"? על בן סורר ומורה אנו גורסים בסנהדרין ע ע"א: "רבה ורב יוסף דאמרי תרווייהו: אכל בשר חי ושתה יין חי אינו נעשה בן סורר ומורה. אמר רבינא: יין חי — מזיג ולא מזיג, בשר חי — בשיל ולא בשיל, כבשר כיבא דאכלי גנביי".³⁰ וכתב הרמב"ן: "כתוב בהלכות גדולות של ר' שמעון קיארא ז"ל, דבשיל ולא בשיל היינו כמאכל בר דרוסאי" (חידושים לשבת לו ע"א).³¹ בוודאי בדרך זו הוציא גם רש"י שבן דרוסאי לסטים היה, ולא שהיתה לו ידיעה נוספת או מסורת מפורשת על כך. וניחזי אנן מי היה בן דרוסאי. בירושלמי מסכת עבודה זרה פ"ד ה"ד, מג ע"ד, גרסין על ביטול עבודה זרה:

ר' יוחנן בשם ר' ינאי שמע לה מן הדא לא תחמוד כסף וזהב עליהם, את אין את חומד ולוקח, אחרים חומדים ואת לוקח. ר' יוחנן אמר לבר דרוסיי חות ותבר כל אילין צלמייא דגו דימוסין, ונחת ותבר כולהון פרא חד. ולמה כן? א"ר יוסי בי ר' בון מפני שנחשד ישראל אחר³² להיות מקטיר עליו.

מעשה היה בצלמים שבבית-המרחץ, שאי-אפשר לבטל אותם אלא על-ידי גוי. מה עשה רבי יוחנן? אמר לבר דרוסיי: רד ושבור על הצלמים הללו שבתוך המרחץ, וכך עשה. מה אפשר לומר אפוא על בר דרוסיי זה? בראש ובראשונה, גוי היה ולא ישראל. ודומה, על-פי שמו, גוי שמי ולא רומאי-הלניסטי.³³ ומה עוד, הוא מסכים להשמיד את פסילי הנוי שבמרחץ הרומי. ודומה שעוד כמה דברים ניתן להסיק ממצב זה המתואר כאן. הרי בר דרוסיי מקבל עליו משימה זו ללא חת, ומפעיל לשמה כשרון פיזי אדיר, כשהוא שובר כל אילין צלמייא שבמרחץ.

דומה שאנו מוצאים כאן בדמות זו של בר דרוסיי בעל בריתם של חכמים, המשתף אתם פעולה בעמידתם נגד השלטון והתרבות הרומיים-הלניסטיים, אדם אמיץ בעל כשרון פיזי, שבוודאי בא במגע סדיר עם חכמים אגב יחסי שיתוף הפעולה אתם, או הסכמי הברית שביניהם.

29 הרמב"ם כתב בהלכות שבת פ"ט ה"ה: "הניח בשר על גבי גחלים... לא נצלה בו כגורגרת אבל נתבשל כולו חצי בישול חייב". ובהשגת הראב"ד: "חצי בישול פי' כמאכל בן דרוסאי". עוד כתב הרמב"ם בהלכות שבת פ"ג הט"ז: "אין צולין בשר ובצל וביצה על גבי האש אלא כדי שיצולו מבעוד יום ויהיו ראויין לאכילה", ובהגהות מיימוניות (ועוד): "כמאכל בן דרוסאי". הרמב"ם נמנע אפוא מלהשתמש במונח "כמאכל בן דרוסאי", בהעדיפו כרגיל לשון שאינו ככול לזמן מסוים, אלא כללי ויפה לכל הזמנים.

30 כפי שהחכמים בקיאים במאכל לודין, ומאכל לסטים (שבת י ע"א, פסחים יב ע"ב).

31 ראה: תוספתא כפשוטה, פסחים, עמ' 594.

32 בוודאי צריך להיות: אחד.

33 ליברמן קישר מעשה זה לפעולה שביקש לייחס לנוצרים. ראה: S. Lieberman, "Palestine in the Third and Fourth Centuries", *JQR*, 36 (1946), p. 368 = *ibid*, *Texts and Studies*, New York, 1974, p. 151.

אם נניח שבר דרוסאי זה הוא-הוא בר דרוסאי שדרכי אכילתו נעשו שם דבר ושיעור קבוע אצל האמוראים מדור רבי יוחנן ואילך, יש בכך משום הסבר כיצד ועל מה נפל דבר, ששיעור לכמות הבישול לענייני הלכות שבת והלכות אחרות נקבע על-פי שמה של דמות היסטורית כל-שהיא. בן דרוסאי דידן הוא אדם המקורב לחכמים מחוגו של רבי יוחנן. הוא אדם בולט במעשיו, ועל-פי נימוסיו יוצאי הדופן באו חכמים להדגים מהי המידה המינימאלית העשויה להיקרא בישול אצל בני-אדם.

בספרי תולדות אישי התלמוד המקובלים לא ראיתי באחד מהם שזיהה אותו "לטטים" עם שובר הצלמים.³⁴ אף החוקרים שעסקו ברקע ההיסטורי של שבירת הצלמים על-ידי בר דרוסיי, לא ציינו לאישיות העומדת מאחורי המונח "מאכל/אכילת בן דרוסאי", ולא ניסו לגזור שום גזירה שווה ביניהם.³⁵ והדבר מובן מאליו, שהרי האחרון מזמן רבי יוחנן, והראשון כבר ידוע לכאורה לתנא הקדמון חנניה אחי רבי יהושע. אלא היא הנונת, וכפי שהסקנו לעיל. יש לנו כל סיבה לומר שדברי חנניה סוגנו על-פי דברי האמוראים, ואין לנו כל סמך של ממש להקדים את המונח "מאכל בן דרוסאי" מימי רבי יוחנן.

הטופוס

ברם, מעבר לכך שדמות היסטורית מסוימת גלומה בשם "בר דרוסאי", יש להעיר שדמות זו מתאימה לטופוס ספרותי-תרבותי של אדם בעל כוח גופני, המקיים סגנון חיים פראי, ואוכל מאכלים שאינם נחשבים מבושלים די הצורך לרוב בני-אדם, אף שבשבילו הם מבושלים כל צורכם. הטופוס הזה קיים כבר בספרות המזרח הקדום. מיתוס שומרי מספר על השבט מרטו, עם נווד וחצי פראי, שנוהגי חייהם של בני עם זה אינם נחשבים מן היישוב.

הסיפור השומרי הוא על-אודות האל מרטו ונסיגתו למצוא בת זוג, שאותה מצא לבסוף בדמות בת מלך נינאב. כדי להוכיח את כוחו מבצע מרטו מעשי גבורה מרשימים, והורג את מתחריו בקרב התאבקות ראוותני, ועל-ידי כך זוכה בידה של בת המלך. אולם, ידידתה של בת המלך מנסה להניא אותה משידוך זה, ומנמקת את דבריה בפירוט מעשי מרטו הברברים, ביניהם מנהגו לאכול את מאכליו ללא בישול! נביא כאן הבאות קצרות מתרגומו של שמואל נח קרמר:³⁶

34 ראה: א' היימאן, תולדות תנאים ואמוראים, עמ' 272. ודוק. הרי ציין לאכילת בן דרוסאי בירושלמי עבודה זרה פרק שני, ולא לבר דרוסיי עצמו, שם פרק רביעי.

35 "בער, עם ישראל, הכנסייה הנוצרית והקיסרות הרומית מימי ספטימיוס סברוס ועד 'פקודת הסבלנות' של שנת 313", ציון, כא (תשט"ז), עמ' 33-34 = הנ"ל, מחקרים ומסות בתולדות עם ישראל, או ירושלים, תשמ"ו, עמ' 286-287; ש' ליברמן, לעיל הע' 33, עמ' 365-370 = 148-153; הנ"ל, "רדיפת דת בישראל", ספר היוכל לשלום בארון, ירושלים, תשל"ה, עמ' רלה-רלו = הנ"ל, מחקרים בתורת ארץ-ישראל, בעריכת דוד רוזנטל, ירושלים, תשנ"א, עמ' 370-371.

36 S. N. Kramer, "The Marriage of Martu", *Bar-Illan Studies in Assyriology*, dedicated to Pinhas Artzi, ed. Jacob Klein and Aaron Skaist, Ramat-Gan, 1990, pp. 11-27. בעיקר הבאת הדברים בסעיף אחד ולא לפי שורות, דילוגים, והכנסת שתי הצעות מיעקב קליין בעמ' 27, אשר גם המחבר חשבן מועילות.

He came full of wonder to Ninab, the city where the feast took place. For him — as (?) he bared (?) his holy body while (?) boxing (?) (and) wrestling in the [gate(?)] of Ninab, [Mar]tu rushed about ... He seeks out for him mighty [contestants(?)], he raises up for him mighty [contestants(?)]. [Mar]tu rushed about...struck down the ... during (?) the battle he bandaged (the wounded) with bandages, ... he carried the dead bodies. Numushda, made happy by Martu, presents him with silver, he accepts it not... ["Your silver, your (precious) stone — whither do they lead! I would marry [Adnigkidu] your daughter."... [Spoke the friend (S.F.)], "He who eats what is an abomination to Nanna ... He is a tent-dweller, [buffeted by] wind (and) rain, [who knows not] praying. He who dwells in the mountains ... Having carried (on) much strife with the ... he knows not submission. He eats uncooked food. He has no house while he lives. He is not interred when he dies. My friend — how is it you would marry Martu!" Adnigkidu answers her friend: "I will indeed marry Martu."

הנה ראינו כאן תיאור הברבריות של מרטו: הוא יושב אוהל בהרים, ללא תפילה. ובסיכום משולש: הוא אוכל מאכל בלתי מבושל, עומד ללא בית בחייו, וללא קבורה במיתו! הלא אלה הם, כך טוענת הידידה, סימני היכר די צורכם לאדם שאינו מן היישוב, אשר לא יכבד נימוסינו ואינו מקובל בתוך חברתנו!

אין ספק אפוא, שטופוס זה מחזק את הזהות שהצענו בין בר דרוסיי, בעל-בריתו של רבי יוחנן שובר הצלמים בהפגנת כוח וגבורה, לבין בן דרוסאי הרואה במאכלים מבושלים למחצה ולשליש — לדידנו מאכלים המבושלים כל צורכם, לדידו לפי טעמו!

סיכום

יצאנו לדרך לאתר את בן דרוסאי, אותו אדם פראי שאוכל מאכלו ללא מידת הבישול המקובלת בחברה תקינה. אותו מצאנו בדמות בר דרוסיי איש בעל כוח וגבורה מאומות העולם, ששיבר את כל הצלמים שבבית-המרחץ, לבקשתו האישית של רבי יוחנן. זיהוי זה אינו מופיע בספרות המקובלת בגלל קושיה כרונולוגית. שהרי בין בר דרוסיי שובר הצלמים לבין בן דרוסאי האוכל מבושל למחצה ולשליש עומד אדם אחר, הוא חנניה בן אחיו של רבי יהושע! שהרי אם תנא קדום זה-כבר הכיר את השיעור "מאכל בן דרוסאי" כשם דבר, ומשתמש בו בסגנון הלכתי שגרתו, הנה אי-אפשר לומר שהוא-הוא בר דרוסיי שבימי רבי יוחנן.

אולם, כמה חישובים עומדים לנו בזאת. חוץ מן הברייתא של חנניה, אין "מאכל בן דרוסאי" מוזכר בדברי תנאים בשום מקום, אלא מדור הראשון של אמוראים ואילך בלבד, ובעיקר אצל תלמידי רבי יוחנן. ברייתא זו של חנניה דומה להפליא למימרות האמוראים של התקופה הנ"ל, הן בתוכן, הן במבנה והן בלשון. מתוך שלא אחת אנו מוצאים גוון בבלי בברייתות שבתלמודנו לעומת מקבילותיהן שבספרות התנאים, ובפרט בהלכות רבות של חנניה זה, ומתוך שהשפעת המימרות על ברייתות הבאות על-ידי

הוכחה מכבר, עלינו להסיק שהמונח "מאכל בן דרוסאי" אינו מתורת תנאים, והוא בא במקום היחיד הנ"ל בהשפעת דברי האמוראים בנידון.

יש אף טעם פנימי-מהותי להתפתחות הסגנונות. בסגנון הקדום והמקורי של דברי תנאים לא הוזכר שום שיעור מדויק למידה המינימאלית הנחשבת בישול לפי ההלכה. משנודמן לחכמים, אגב מפגשים בימי רבי יוחנן, שיעור ציורי על שם הדמות בן דרוסאי, נעזרו במונח הזה לשם בירור יתר. ואילו במקורות הקדומים דובר על תבשיל שבשל כל צורכו או לא בשל כל צורכו. מונח זה ("כל צורכו") צריך להתפרש לפי הקשריו. בכמה הקשרים פירושו הוא תבשיל שנתבשל במידה מספקת מבחינה הלכתית להיחשב בישול גמור לגבי כמה וכמה ענייני הלכה. משמע זה זהה או חופף אפוא למושג המאוחר יותר, "אכילת בן דרוסאי". אולם, במהלך הזמנים נתפס מונח זה כניגודו המוחלט של אכילת בן דרוסאי, והוא נתפרש אצל בעלי התוספות כמאכל שנתבשל לגמרי, יותר ממאכל בן דרוסאי, מאכל שנתבשל כל צורכו לטעמם של רוב בני-אדם. ההכרה בחילוף הסמאנטי הזה: כל צורכו לפי ההלכה לעומת כל צורכו לפי החך, מאפשרת לנו לפתור כמה וכמה סתומות וסתירות בפרשנות המקורות.